

Indywidualny i kulturowy system wartości a zadowolenie z życia.

Porównawcze badanie polsko-meksykańskie

Józef Maciuszek*

Instytut Psychologii Stosowanej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków

PERSONAL AND CULTURAL VALUE ORIENTATIONS, AND LIFE SATISFACTION.
THE COMPARISON BETWEEN POLISH AND MEXICAN GROUPS

The aim of the study was to compare personal and cultural values in Polish and Mexico culture and also to examine relationship between values and life satisfaction. We conducted the study on two students samples from Jagiellonian University and University of Monterrey. We employed Portrait Values Questionnaire and Life Satisfaction Scale. The obtained results demonstrate similarities and differences in personal and cultural value orientations in both cultures. Participants from Mexico declared the higher levels of life satisfaction (LS). In the Polish group LS was correlated with two values (positively with benevolence and negatively with hedonism). In Mexico LS correlated negatively with universalism.

Key words: well-being, life satisfaction, values, culture

WPROWADZENIE

Psychologiczne opisy świata kultury często bazują na badaniach systemów wartości (Schwartz, 2004, 2008; Inglehard i Oyserman, 2004) oraz subiektywnego dobrostanu (Diener i Suh, 2000) w różnych regionach świata. Na gruncie polskim takie badania dotyczyły m.in. porównań profili wartości między badanymi z Polski, a na przykład Wietnamu (Różycka-Tran, Żemotel-Piotrowska i Khang Ha, 2013), czy też Kolumbii (Przepiórka, Szczeciński, Verhelst i Straffi, 2014). Celem tej pracy jest porównanie profili wartości jednostkowych i kulturowych w dwóch kontekstach kulturowych; w grupach studentów polskich i meksykańskich oraz zbadanie związku wartości z poznawczym aspektem dobrostanu, czyli z zadowoleniem z życia (*life satisfaction*). We wprowadzeniu teoretycznym przedstawiam założenia teorii wartości na poziomie jednostkowym i kulturowym S. Schwartz, przywołuję też wybrane wyniki badań dotyczące związku preferencji wartości z zadowoleniem z życia.

WARTOŚCI INDYWIDUALNE I KULTUROWE

Schwartz (1996) traktuje wartości jako reprezentacje poznawcze (przekonania) pożądaných, ponad-sytuacyjnych celów. Mają one strukturę hierarchiczną (różnią się ważnością) i spełniają rolę naczelných zasad, które

wpływają na zachowanie i dokonywane oceny. Ważnym zabiegiem Schwartz jest kategoryzacja wartości na rodzaje czy typy. Uniwersum wartości indywidualnych zostało podzielone na 10 typów wartości tworzących kołowe kontinuum motywacyjne, rządzone przez regułę zgodności i regułę konfliktu – wartości sąsiadujące ze sobą reprezentują podobne cele, a wartości znajdujące się po przeciwnych stronach koła reprezentują sprzeczne cele (por. Cieciuch, 2013). Schwartz wyróżnia następujące typy wartości: Konformizm (posłuszeństwo, przestrzeganie norm społecznych, samodyscyplina, szacunek wobec starszych); Tradycja (akceptacja i szacunek wobec obyczajów i idei własnej kultury lub religii, skromność, pokora, pobożność, gorliwość); Życzliwość (troska o dobro najbliższych, przyjaźń i miłość, pomaganie, pamięć, lojalność, odpowiedzialność); Uniwersalizm (troska o dobro wszystkich ludzi, tolerancja, dbałość o ochronę środowiska, jedność z przyrodą, sprawiedliwość, równość, mądrość, pokój); Kierowanie sobą (niezależność w myśleniu i wyborze działania, kreatywność, wolność, autonomia w wybieraniu własnych celów); Stymulacja (poszukiwanie nowości, dążenie do ekscytującego i urozmaiconego życia); Hedonizm (dążenie do przyjemności, zmysłowych gratyfikacji, pociąganie siebie); Osiągnięcia (osobisty sukces, osiągnięty przez demonstrację kompetencji, zgodnie ze społecznymi standardami); Władza (status i prestiż społeczny, kontrola i dominacja nad innymi ludźmi oraz zasobami); Bezpieczeństwo (porządek społeczny, bezpieczeństwo osobiste, rodziny i narodowe).

W toku rozwoju tej teorii wyróżnione typy wartości zostały sprowadzone do dwóch elementarných wymia-

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Józef Maciuszek, Instytut Psychologii Stosowanej UJ, ul. Łojasiewicza 4, 30-348 Kraków.

jozef.maciuszek@uj.edu.pl

rów; pierwszy wymiar to „otwartość na zmiany” versus „zachowawczość”, a drugi wymiar to „umacnianie siebie” versus „przekraczanie siebie”. Wyróżnione cztery bieguny tych dwóch wymiarów można określić jako metatypy wartości. Do „otwartości na zmiany” należy kierowanie sobą i stymulacja; a „zachowawczość” obejmuje takie wartości, jak: konformizm, tradycja, bezpieczeństwo. W przypadku drugiego wymiaru na biegun „umacnianie siebie” składają się wartości osiągnięć i władzy; a na biegun „przekraczanie siebie” wartości życzliwości i uniwersalizmu. Hedonizm pozostaje na pograniczu otwartości na zmiany i umacniania siebie (ta wartość jest jednocześnie zaliczana do tych dwóch biegunów).

Obok jednostkowego poziomu analizy wartości (który został powyżej przedstawiony) Schwartz przyjmował też kulturowy poziom analizy (Schwartz, 2004). W punkcie wyjścia tkwiło założenie, że każda kultura czy społeczność styka się z trzema podstawowymi kwestiami czy problemami, które musi rozwiązać; po pierwsze: natura relacji między osobą a grupą, po drugie; kontrola społeczna i po trzecie: relacja do środowiska naturalnego i społecznego. Autor proponuje trzy aksjologiczne wymiary, gdzie każdy wymiar zawiera dwa przeciwstawne sposoby rozwiązania tych podstawowych społecznych problemów. Po pierwsze: autonomia versus zakorzenienie, po drugie: hierarchia versus egalitaryzm, po trzecie: harmonia versus mistrzostwo. Bieguny tych trzech wymiarów stanowią podstawowe typy wartości kulturowych; z tym, że w ramach autonomii odróżnia autonomię afektywną i intelektualną. W rezultacie na poziomie kulturowym mamy do czynienia z następującymi typami wartości (które zawierają wymienione w nawiasie wartości jednostkowe): 1) Autonomia afektywna (hedonizm, stymulacja) 2) Autonomia intelektualna (kierowanie sobą), 3) Zakorzenienie (tradycja, konformizm, bezpieczeństwo), 4) Hierarchia (władza), 5) Egalitaryzm (życzliwość), 6) Harmonia (uniwersalizm) i 7. Mistrzostwo (osiągnięcia).

Te siedem typów wartości stało się bazą do wykreślenia kulturowej mapy świata, na której zaznacza się miejsce, jakie w układzie tych wartości zajmuje dany kraj, uczestniczący w projekcie badawczym Schwartz (2004). Z tych badań wynika, że w przypadku wymiaru zakorzenienie versus autonomia zarówno Polska jak i Meksyk zajmują miejsca bliżej bieguna zakorzenienia niż autonomii. Na pozostałych wymiarach Polska jest relatywnie bliżej harmonii niż mistrzostwa oraz bliżej hierarchiczności niż egalitaryzmu. Z kolei Meksyk znajduje się bliżej bieguna mistrzostwa niż harmonii, a w przypadku wymiaru hierarchia versus egalitaryzm zajmuje miejsce pośrednie (czyli nie zajmuje ekstremalnej pozycji na tym wymiarze).

Warto jeszcze zwrócić uwagę na projekt WVS (*World Value Survey*) R. Ingleharda (por. Inglehart i Oyserman, 2004), w którym przyjmuje się dwa główne wymiary wartości kulturowych, jeden jest określony przez bieguny: przetrwanie versus dobrostan a drugi przez bieguny tradycjonalizm versus racjonalizm. W przypadku naszych dwóch krajów Meksyk znajduje się bliżej bieguna

dobrostanu i bieguna tradycjonalizmu, natomiast Polska znajduje się bliżej bieguna przetrwania i bieguna racjonalizmu.

WARTOŚCI A DOBROSTAN PSYCHICZNY

Zwróćmy najpierw uwagę na różnorodne związki zadowolenia z życia i poczucia szczęścia z problematyką wartości. Po pierwsze, w tradycji filozoficznej realizację określonych wartości ujmowano jako warunek szczęścia (na przykład miarą szczęścia może być osiąganie tego, co warte jest starań lub poczucie sensu życia związanego z realizacją priorytetowych wartości). Po drugie, szczęście traktowane jest jako jedna z ludzkich wartości, zwykle wysoko (najwyżej) lokowana w hierarchii wartości. Po trzecie, system wartości człowieka bywa ujmowany jako element różnic indywidualnych związanych z dobrostanem psychicznym lub wpływającym na niego. Ten ostatni aspekt jest widoczny w psychologicznych badaniach empirycznych nad szczęściem i zadowoleniem z życia (subiektywnym dobrostanem).

Dobrostan psychiczny jest ujmowany jako emocjonalna i poznawcza ocena własnego życia, stąd jego miarą jest częstość występowania pozytywnych i negatywnych emocji oraz poznawcze oceny dotyczące ogólnego zadowolenia z życia. Ważnym nurtem badań nad dobrostanem (obok pytania o jego związki z obiektywnymi warunkami życia oraz z rodzajem aktywności, w jakie się ludzie angażują) jest kwestia jego związku z różnicami indywidualnymi; szczególnie cechami osobowości, rodzajem motywacji, profilem preferowanych wartości (Sagiv i Schwartz, 2000). Sagiv i Schwartz (2000) wskazują na dwa aspekty poszukiwania związku wartości podstawowych z subiektywnym dobrostanem: kwestia profilu wartości, który sprzyja szczęściu oraz kwestia możliwości realizacji ważnych dla jednostki wartości. Badania, także o charakterze międzykulturowym, dostarczają rozmaitych wyników na temat związku wartości i ich hierarchii z zadowoleniem z życia. W badaniach korelacyjnych o wiele częściej uzyskuje się związek określonych wartości z afektywnym aspektem dobrostanu niż poznawczym; określanym jako zadowolenie z życia (*life satisfaction*).

Jako przykład takich badań, gdzie wykazywano związek systemu wartości z afektywnym, ale nie poznawczym aspektem dobrostanu, można wymienić pracę Sagiv i Schwartz (2000) (osiągnięcia, samokierowanie, stymulacja pozytywnie korelowały z afektywnym dobrostanem, a tradycja, konformizm i bezpieczeństwo korelowały negatywnie) oraz pracę Roccas, Sagiv, Schwartz i Knafo (2002) (z pozytywnym bilansem emocjonalnym korelowały wartości: samokierowanie, stymulacja i uniwersalizm, a negatywnie: konformizm i władza). Z innych badań (Haslam, Whelan i Bastian, 2009) wynika, iż tylko stymulacja pozytywnie koreluje z zadowoleniem z życia (przy licznych istotnych związkach wartości z afektywnym aspektem dobrostanu).

Jednakże niektóre badania wykazały istotne związki między wartościami a poznawczym aspektem dobrosta-

nu. W badaniu przeprowadzonym przez A. Özdemira (2014) na grupie dorosłych w Turcji wskaźnik satysfakcji z życia, uzyskany w badaniu Skala Satysfakcji z Życia (SWLS) Dienera, korelował pozytywnie z wartością tradycji a negatywnie z uniwersalizmem. Badania przeprowadzone na międzynarodowej próbie osób z Nowej Zelandii, Wielkiej Brytanii, Kanady, Stanów Zjednoczonych i Australii ujawniły, iż z kognitywnym aspektem dobrostanu wiążą się takie wartości, jak: kierowanie sobą, stymulacja, hedonizm, życzliwość, tradycja, konformizm i bezpieczeństwo (Jarden, 2010). W polsko-kolumbijskich badaniach (Przepiórka, i in., 2014) także uzyskano dosyć liczne istotne związki między tymi zmiennymi. Interesujący wynik dotyczy związku wartości kulturowych z zadowoleniem z życia. P. Boski (2009) przywołuje badania międzykulturowe, które wskazują, że wiele wartości kulturowych silnie koreluje z zadowoleniem z życia (autonomia afektywna i intelektualna oraz egalitaryzm były skorelowane pozytywnie, a zakorzenienie i hierarchia były skorelowane negatywnie z zadowoleniem mierzonym SWLS). Jednakże z analizy regresji, którą przeprowadził Boski wynika, że przy kontroli zamożności społeczeństwa wartości kulturowe przestają być istotnym predyktorem zadowolenia (tylko egalitaryzm miał nadal istotny wpływ na satysfakcję z życia).

POLSKA I MEKSYK; PROBLEMATYKA BADAŃ WŁASNYCH

Podstawowym celem badań własnych jest porównanie studentów polskich i meksykańskich pod względem profili wartości jednostkowych i wartości na poziomie kulturowym. Kolejnym celem jest zbadanie związku wartości na poziomie jednostkowym i kulturowym z zadowoleniem z życia w tych dwóch kontekstach oraz porównanie poziomu zadowolenia z życia studentów Polski i Meksyku.

Z uwagi na specyfikę grup badanych (wyłącznie studenci) badanie systemu preferencji wartości w tych dwóch kontekstach kulturowych ma bardziej charakter eksploracyjny niż służy weryfikacji hipotez. W oparciu o międzynarodowy projekt badawczy Schwartza (2004) można powiedzieć, że te dwa kraje wykazują pewne różnice, ale i podobieństwa w ramach wyróżnionych wartości kulturowych. Kulturowa mapa świata Schwartza (2004) wskazuje, iż zarówno Polska jak i Meksyk są bliżej bieguna zakorzenienia niż autonomii; w rankingu krajów uczestniczących w jego projekcie Meksyk zajmuje wyższą pozycję niż Polska na biegunie zakorzenienia (odpowiednio 3 i 22 miejsce), ale także autonomii afektywnej (odpowiednio 33 i 45 miejsce). Meksyk uzyskał też zdecydowanie wyższy wynik w mistrzostwie (odpowiednio 9 i 54 miejsce). Obydwa kraje znalazły się bliżej bieguna hierarchiczności niż egalitaryzmu, ale w przypadku tego ostatniego bieguna Meksyk jest wyżej w rankingu badanych krajów (odpowiednio 40 i 53 miejsce). W naszych badaniach dotyczących wyłącznie studentów została wykorzystana nowa wersja kwestionariusza

Schwartza, zatem trudno zakładać, że zreplikują się wyniki tamtego projektu.

W odniesieniu do kwestii związku wartości z subiektywnym zadowoleniem z życia zakładamy, że – tak jak w przypadku wielu innych badań – wystąpi raczej słaby bezpośredni związek preferencji wartości indywidualnych z zadowoleniem z życia. Przewidywaliśmy także, że w badanych grupach studenckich potwierdzą się dane, pochodzące z takich źródeł, jak: The World Happiness Report, World Database of Happiness oraz OECD, iż wyższy wskaźnik zadowolenia wystąpi w grupie studentów meksykańskich. Badania OECD nad zadowoleniem z życia w krajach będących członkami tej organizacji wykazują, że Meksyk uzyskuje wyższy niż Polska wskaźnik zadowolenia z życia (na skali od 0 do 10 pkt. jest to wynik odpowiednio – 6,7 i 5,8). W obydwu krajach edukacja respondentów pozytywnie koreluje z poziomem zadowoleniem z życia; w Meksyku osoby z wyższym wykształceniem miały wynik 7,7 pkt. a w Polsce 6,7 pkt. Te różnice między Polską a Meksykiem potwierdza też mapa kulturowa Ingleharda, gdzie na wymiarze: przetrwanie *versus* dobrostan Meksyk zajmuje miejsce bliżej bieguna dobrostanu – pomimo, że na liście państw świata według wskaźnika rozwoju społecznego (HDI – Human Development Index) oraz wskaźnika dochodu narodowego (PKB) Polska uzyskuje wyższe wyniki niż Meksyk. Z kolei wskaźnik nierównomiernego rozkładu dóbr jest wyższy w Meksyku.

METODA

UCZESTNICY BADAŃ

Uczestnikami badań byli studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Uniwersytetu w Monterey (Meksyk). W badaniu wzięło udział 359 osób w wieku od 19 do 25 lat ($M=24$, $SD=1.5$ w grupie polskiej i $M=22$; $SD=2.25$ w grupie meksykańskiej). Grupa polska liczyła 180 osób a meksykańska – 179 osób (próba polska: 94 kobiet i 86 mężczyzn; próba meksykańska: 100 kobiet i 79 mężczyzn). Dobór studentów (reprezentujących nauki społeczne) do badań miał charakter przypadkowy, udział dobrowolny, a badania były przeprowadzone w grupach zajęciowych.

NARZĘDZIA BADAWCZE

W badaniach zastosowano narzędzia do pomiaru wartości oraz satysfakcji z życia w standardowej dla obu prób badawczych kolejności. Na zestaw składały się metody w wersji polskiej i meksykańskiej. Wykorzystany został Portretowy Kwestionariusz Wartości (*Portrait Value Questionnaire* – PVQ) autorstwa S. Schwartza (2006), w którym osoba badana ocenia podobieństwo przedstawionego opisu do siebie (np. „Jest dla niego ważne, aby mieć władzę i mówić innym, co mają robić. Chce mieć posłuch u ludzi.”) na sześciostopniowym kontynuum: od 1 – bardzo niepodobny(-na) do mnie do 6 – bardzo podobny(-na) do mnie. Zastosowano polską wersję w adaptacji

Cieciucha i Zalewskiego (2011) oraz hiszpańską wersję w adaptacji Arciniega i González (2008). Do pomiaru zadowolenia z życia użyto Skale Satysfakcji z Życia (SWLS – The Satisfaction With Life Scale); opracowana przez E. Dienera i współpracowników (Diener, Emmons, Larsen i Griffin, 1985) składa się z pięciu twierdzeń (np. „Mam doskonale warunki życia”), do których badani ustosunkowują się na siedmiostopniowej skali Likerta. Uzyskiwany jest jeden wskaźnik liczbowy (od 5 do 35 punktów) odzwierciedlający stopień przekonania osoby badanej o tym, iż życie jest dla niej satysfakcjonujące. Zastosowano skalę w polskiej adaptacji (Juczyński, 2001) i w adaptacji meksykańskiej (Blázquez, Hernández i Calvillo, 2015).

WYNIKI

ZWIĄZEK MIĘDZY WARTOŚCIAMI W GRUPIE POLSKIEJ I MEKSYKAŃSKIEJ

Prezentacja i analiza wyników badań składa się z kilku kroków. Najpierw przedstawiam wynik analizy korelacji między wszystkimi typami wartości dla grupy studentów polskich (Tabela 1) i meksykańskich (Tabela 2). Następnie prezentowany jest profil hierarchii wartości w obydwu krajach. Kolejny krok to analiza związku preferencji wartości z poznawczym aspektem dobrostanu, czyli zadowoleniem z życia.

Należy podkreślić, że (z uwagi na możliwe różnice kulturowe w gotowości do zgadzania się przy odpowiedziach

na pytania kwestionariusza) zastosowano – zalecaną przez Schwartza – procedurę ipsatyzacji. Polega ona na odejmowaniu od wyniku surowego dla danej wartości średniej odpowiedzi tej osoby na wszystkie pytania kwestionariusza. W Tabeli 1 zamieszczone są statystyki opisowe i interkorelacje między poszczególnymi wartościami jednostkowymi dla grupy polskiej, a w Tabeli 2 – dla grupy meksykańskiej.

W przypadku polskiej grupy okazało się, że istnieje pozytywna korelacja między prawie wszystkimi wartościami wchodzącymi w skład dwóch metatypów: zachowawczości oraz przekraczania Ja, czyli takimi wartościami, jak: bezpieczeństwo, konformizm, tradycja, życzliwość i uniwersalizm. Spośród nich jedynie wartość bezpieczeństwa nie korelowała istotnie z życzliwością i uniwersalizmem. Wartości należące do zachowawczości oraz przekraczania Ja są negatywnie skorelowane z wartościami należącymi do umacniania Ja (władza, osiągnięcia, hedonizm) i otwartości na zmiany (stymulacja, kierowanie sobą). Dla grupy meksykańskiej wzór zależności między poszczególnymi typami wartości jest podobny jak w grupie polskiej, ale jest mniejsza ilość korelacji istotnie statystycznych.

Zasadę konfliktu między wartościami potwierdza analiza korelacji między typami wartości zaliczanymi do biegunów utworzonych przez dwa wymiary: otwartość na zmiany versus zachowawczość oraz umacnianie Ja versus przekraczanie Ja. Otwartość na zmiany jest silnie negatywnie skorelowana z zachowawczością (ko-

Tabela 1

Średnie i odchylenia standardowe ipsatywnego wskaźnika preferencji wartości, korelacje r-Pearsona między poszczególnymi wartościami oraz rzetelność poszczególnych podskal PVQ dla grupy polskich studentów

	Alfa	M(SD)	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Konformizm	.67	-.23 (.84)	–								
2. Tradycja	.58	-.66 (.91)	.44**								
3. Życzliwość	.63	.58 (.70)	.26**	.25**							
4. Uniwersalizm	.74	.15 (.84)	.15*	.22**	.20**						
5. Kierowanie sobą	.60	.81 (.65)	-.42**	-.40**	-.12	.23**					
6. Stymulacja	.67	-.05 (.92)	-.47**	-.43**	-.23**	-.18*	.19*				
7. Hedonizm	.82	-.25 (.97)	-.44**	-.34**	-.16*	-.16*	.07	.23**			
8. Osiągnięcia	.86	.38 (.87)	-.23**	-.53**	-.38**	-.42**	.20**	.08	-.06		
9. Władza	.63	-.64 (.94)	-.37**	-.37**	-.43**	-.45**	.12	.10	-.07	.32**	
10. Bezpieczeństwo	.57	-.08 (.71)	.21**	.24**	-.16*	.12	-.29**	-.49**	-.27**	-.12	-.07

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tabela 2

Średnie i odchylenia standardowe ipsatywnych wskaźników preferencji wartości, korelacje r-Pearsona między poszczególnymi wartościami oraz rzetelność poszczególnych podskal PVQ dla grupy meksykańskich studentów

	Alfa	M(SD)	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Konformizm	.60	-.50 (.79)	–								
2. Tradycja	.44	-1.03 (.75)	.39**								
3. Życzliwość	.55	.47 (.58)	-.04	.07							
4. Uniwersalizm	.70	.41 (.57)	-.04	-.08	.31**						
5. Kierowanie sobą	.60	.64 (.53)	-.47**	-.39**	.01	.25**					
6. Stymulacja	.69	-.14 (.75)	-.46**	-.27**	-.02	-.09	.24**				
7. Hedonizm	.72	.51 (.69)	-.26**	-.27**	-.18*	-.19*	-.08	.35**			
8. Osiągnięcia	.68	.19 (.70)	-.24**	-.36**	-.32**	-.36**	-.07	-.10	-.02		
9. Władza	.62	-.72 (.88)	-.19*	-.24**	-.40**	-.45**	-.06	-.19*	-.07	.33**	
10. Bezpieczeństwo	.51	-.11 (.62)	.12	-.02	-.14	.09	.05	-.42**	-.35**	-.01	-.10

* $p < .05$, ** $p < .01$

relacja r -Pearsona dla polskiej grupy wynosi $-.80$, a dla meksykańskiej $-.71$). Podobnie negatywna okazała się korelacja między umacnianiem Ja a przekraczaniem Ja (odpowiednio dla grup: $-.70$ i $-.64$).

POLSKA I MEKSYK – WARTOŚCI NA POZIOMIE INDYWIDUALNYM

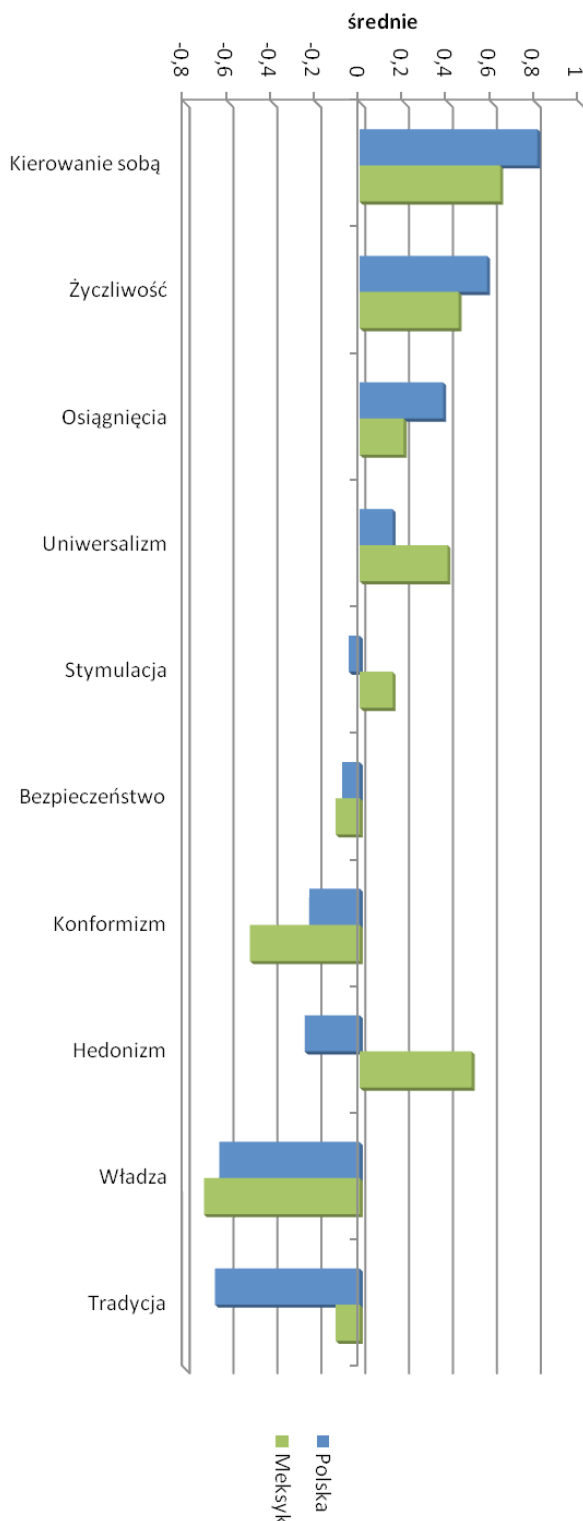
Na Rycinie 1 przedstawiono profil hierarchii wartości jednostkowych w badanych grupach narodowych. Porównanie między krajami względnej siły preferencji poszczególnych typów wartości wskazuje na statystycznie istotne różnice w przypadku siedmiu wartości (brak istotnych różnic dotyczy życzliwości, bezpieczeństwa i władzy).

W grupie polskich studentów najbardziej cenione typy wartości to kierowanie sobą i życzliwość, a na trzecim miejscu listy jest wartość osiągnięć. Najniżej w hierarchii wartości studentów z Polski znalazły się tradycja i władza. Jest wielce interesujące, że uzyskana w tych badaniach hierarchia wszystkich dziesięciu typów wartości osobistych dokładnie replikuje hierarchię wartości, którą uzyskano dla grupy polskiej w badaniach Różyckiej-Tran, Żemotel-Piotrowskiej i Khang-Ha (2013).

W grupie studentów meksykańskich także wartość kierowania sobą jest ułożona najwyżej w hierarchii, po której następuje hedonizm oraz dwa typy wartości o identycznym poziomie preferencji; życzliwość i uniwersalizm. Najniższy wskaźnik preferencji ma władza a następnie konformizm.

Zwróćmy uwagę na te typy wartości, które w obydwu grupach narodowych uzyskują wynik powyżej średniej w ich systemie wartości; są to: kierowanie sobą, życzliwość, osiągnięcia i uniwersalizm. W przypadku wymienionych typów wartości trzy pierwsze (kierowanie sobą, życzliwość i osiągnięcia) uzyskują w polskiej grupie istotnie wyższy wskaźnik preferencji niż w meksykańskiej, natomiast uniwersalizm uzyskał istotnie wyższy wynik w grupie meksykańskiej. Największa różnica między krajami dotyczy wartości hedonizmu. Dla studentów z Meksyku hedonizm jest na drugim miejscu w hierarchii wszystkich wartości, w polskiej grupie należy do czterech najniżej preferowanych wartości. Dwa inne typy wartości, w przypadku których występuje istotna różnica między nacjami, a które zajmują miejsce poniżej średniej w systemie wartości obydwu grup to: konformizm – istotnie niższy wynik w grupie z Meksyku, i wartość tradycji – istotnie niższy wynik w grupie z Polski.

Jak wspomniano na początku dziesięć typów wartości podstawowych można poklasyfikować według dwóch wymiarów; otwartość na zmiany versus zachowawczość oraz umacnianie Ja versus przekraczanie Ja; tworząc w ten sposób cztery metatypy wartości. W polskiej grupie hierarchia tych czterech meta-typów wartości przedstawia się następująco: 1) przekraczanie Ja, 2) otwartość na zmiany; 3) umacnianie Ja oraz 4) zachowawczość. Różnice między wszystkimi typami wartości są istotne statystycznie. W meksykańskiej grupie dwie meta-wartości zajmują pierwsze miejsce w hierarchii: przekraczanie

Ryc. 1. Hierarchia wartości osobistych w grupach studentów z Polski i Meksyku

Ja i otwartość na zmiany. Istotnie niższy wskaźnik ma umacnianie Ja, a najniższy zachowawczość.

POLSKA I MEKSYK – WARTOŚCI MA POZIOMIE KULTUROWYM

Hierarchię wartości kulturowych w grupie studentów polskich i meksykańskiej obrazuje Tabela 3.

Tabela 3
Hierarchia wartości kulturowych w próbie polskich i meksykańskich studentów

Polska	Meksyk
Autonomia intelektualna	Autonomia intelektualna
Egalitaryzm	Egalitaryzm
Mistrzostwo	Harmonia
Harmonia	Autonomia afektywna
Autonomia afektywna	Mistrzostwo
Zakorzenie	Zakorzenie
Hierarchia	Hierarchia

W polskiej grupie hierarchia wartości kulturowych przedstawia się następująco: najwyżej autonomia intelektualna, następnie egalitaryzm, a najniżej znalazła się hierarchia. W ramach trzech wymiarów wartości kulturowych polscy studenci są bliżej bieguna autonomii niż zakorzenienia, bliżej egalitaryzmu niż hierarchii oraz bliżej mistrzostwa niż harmonii (tutaj wynik nie jest krańcowy lecz znajduje się bliżej środka wymiaru). W Meksyku jest podobnie w przypadku dwóch pierwszych wymiarów: wyższy wynik dla autonomii niż zakorzenienia oraz egalitaryzmu niż hierarchii. Natomiast w ostatnim wymiarze jest inaczej niż w Polsce; uzyskano wyższy wynik dla harmonii niż mistrzostwa.

Różnice między badanymi grupami wystąpiły dla większości typów wartości kulturowych, co obrazuje Tabela 4. W grupie polskiej w porównaniu z meksykańską bardziej ceniona jest autonomia intelektualna, mistrzostwo i zakorzenie, a istotnie mniej ceniona autonomia afektywna i harmonia.

SYSTEM WARTOŚCI A ZADOWOLENIE Z ŻYCIA (SWLS)

Pomiar satysfakcji życiowej za pomocą skali SWLS wskazuje, że studenci z Meksyku są bardziej zadowoleni z życia niż studenci z Polski; $F(1, 356)=79.547$; $p<.001$. W celu odpowiedzi na pytanie, jaka jest w badanych grupach relacja między preferencją określonych wartości a zadowoleniem z życia zbadaliśmy korelacje r Pearsona pomiędzy zmiennymi mierzonymi skalą SWLS i PVQ (Tabela 5).

Podobnie jak w przypadku wielu badań dotyczących związku wartości z poznawczym aspektem dobrostanu także w obecnych badaniach nieliczne wartości słabo ko-

Tabela 4

Porównanie wartości kulturowych w Polsce i Meksyku (ipsatywny wskaźnik preferencji wartości)

	Polska M	Meksyk M	t	p
Autonomia afektywna	-.15	.33	-6.83	.000
Autonomia intelektualna	.80	.64	2.62	.009
Zakorzenie	-.32	-.55	3.99	.000
Hierarchia	-.64	-.71	.71	.470
Egalitaryzm	.58	.45	1.18	.065
Harmonia	.15	.40	-3.73	.000
Mistrzostwo	.38	.20	2.15	.031

relują z zadowoleniem z życia. W grupie polskich studentów zadowolenie koreluje pozytywnie z wartością życzliwości, a negatywnie z wartością hedonizmu. W grupie meksykańskiej zadowolenie z życia jest negatywnie skorelowane z uniwersalizmem. W przypadku uwzględnienia typologii na poziomie kulturowym okazało się, że w polskiej grupie tylko egalitaryzm był pozytywnie skorelowany z zadowoleniem, a w grupie meksykańskiej pozytywna korelacja wystąpiła w przypadku autonomii afektywnej a negatywna w przypadku harmonii.

Wynikające z kontinuum kołowego zasady zgodności sąsiadujących wartości i konfliktu wartości przeciwnych zostały potwierdzone zarówno w polskiej jak i meksykańskiej grupie badanych studentów.

Trzeba podkreślić, że wszystkie wyniki surowe były silniejsze w grupie meksykańskiej, co potwierdza zasadność zastosowania procedury ipsatyzacji, czyli centracji wyników surowych względem średniej indywidualnej. W próbie polskiej cztery wartości są umiejscowione powyżej średniej w systemie wartości tej grupy; a hierarchia ich preferencji jest następująca: kierowanie sobą, życzli-

Tabela 5

Współczynnik korelacji między zadowoleniem z życia (SWLS) a ipsatywnym wskaźnikiem preferencji wartości w ujęciu S. Schwartza w próbie polskich i meksykańskich studentów (N=359)

PWQ \ SWLS	Przystosowanie	Tradycja	Życzliwość	Uniwersalizm	Kierowanie sobą	Stymulacja	Hedonizm	Osiągnięcia	Władza	Bezpieczeństwo
Polska	-.053	.082	.168*	-.074	-.025	.040	-.152*	.043	.050	-.074
Meksyk	-.060	-.038	.014	-.183*	-.143	.130	.144	.011	.058	-.014

* $p < .05$

PODSUMOWANIE I DYSKUSJA

Celem przeprowadzonych badań była analiza systemu wartości osobistych i kulturowych w dwóch kontekstach kulturowych: polskim i meksykańskim oraz analiza zależności między preferowanymi wartościami a satysfakcją z życia. Analiza korelacji między poszczególnymi wartościami potwierdza założenie Schwartza o kołowym kontinuum wartości; gdzie pewne wartości są bliskie treściowo (skorelowane pozytywnie) a inne mają charakter konfliktowy (negatywna korelacja). Oznacza to, że niektóre wartości mogą być łatwo realizowane w ramach tego samego działania (np. hedonizm i stymulacja), inne się raczej wykluczają (np. uniwersalizm i władza).

wość, osiągnięcia i uniwersalizm. Należą one do trzech z czterech wyróżnionych przez Schwartza metatypów wartości; umacnianie Ja (osiągnięcia) i zarazem przekraczanie Ja (życzliwość i uniwersalizm) oraz do otwartości na zmiany (kierowanie sobą). Najniżej w hierarchii znajduje się metatyp zachowawczość; wyniki wszystkich należących do niego wartości znajdują się poniżej średniej. Uzyskana w tych badaniach hierarchia wartości jest zdecydowanie zgodna z wynikami innych badań na gruncie polskim; poza wspomnianym przypadkiem całkowitej replikacji hierarchii wartości (Różycka-Tran, Żemotel-Piotrowska i Khang Ha, 2013), trzeba nadmienić, że w innych badaniach na grupach polskich także takie wartości, jak kierowanie sobą, życzliwość znajdują się

najwyżej w hierarchii, a władza najniżej (Zarzycka, Dawidowicz i Koziątek, 2007; Ciecuch, 2010; Pilch, 2012).

W próbie meksykańskiej najwyżej cenione są dwa metatypy wartości: otwartość na zmiany (należące do tego metatypu: kierowanie sobą, hedonizm i stymulacja są powyżej średniej całego systemu wartości) oraz przekraczanie Ja (życzliwość i uniwersalizm także znalazły się powyżej średniej dla tej grupy). Natomiast najniższy wskaźnik preferencji ma metatyp zachowawczość (należąca tu wartości: konformizm, bezpieczeństwo i tradycja mają wyniki poniżej średniej dla tej grupy).

Podsumowując; zasadnicze podobieństwo między nacjami to podobna hierarchia metatypów wartości; przekraczanie Ja i otwartość na zmiany są najwyżej cenione a najniżej zachowawczość. Charakterystyczną różnicą jest to, że dwa pokrewne treściowo typy wartości: hedonizm i stymulacja znajdują się powyżej średniej w systemie wartości grupy meksykańskiej a poniżej średniej w grupie polskiej. Warto jeszcze zwrócić uwagę na wartości wchodzące w skład przekraczania Ja. W przypadku Polaków życzliwość jest istotnie wyżej ceniona niż uniwersalizm, a w przypadku próby meksykańskiej te dwa typy wartości mają podobny poziom preferencji. Oznacza to, że Polacy bardziej koncentrują się na wąskiej grupie własnej niż na szerszych środowiskach społecznych, a studenci z Meksyku ujawniają podobny poziom troski wobec najbliższych i szerszych grup (pomimo tego, że kolektywizm jest łączony z większą skłonnością do dzielenia świata społecznego na swoich i obcych).

Jakie są różnice i podobieństwa badanych nacji w zakresie wartości kulturowych? Gdy weźmiemy pod uwagę hierarchię wartości kulturowych w jednej i w drugiej grupie to dostrzegamy, że różnica dotyczy miejsca w porządku hierarchicznym trzech typów wartości: mistrzostwa, harmonii i autonomii afektywnej. W polskiej grupie mistrzostwo znajduje się w hierarchii na trzecim miejscu, a w meksykańskiej na miejscu piątym. Z kolei w grupie meksykańskiej harmonia (trzecie miejsce) i autonomia afektywna (czwarte miejsce) zajmują wyższe miejsce w hierarchii niż miejsce tych wartości w grupie polskiej (odpowiednio czwarte i piąte miejsce).

Na ile te dane zgodne są z wynikami innych międzynarodowych badań, z udziałem tych dwóch krajów? Przeprowadzone w latach 2010-2011 (za: Różycka-Tran, Żemotel-Piotrowska i Khang Ha, 2013) badania wartości kulturowych na próbach studenckich z 27 krajów przyniosły w dużej mierze podobny do naszego obraz relacji między wartościami kulturowymi w Polsce i Meksyku. W tamtych badaniach, podobnie jak naszych, polscy studenci uzyskali wyższe wyniki w przypadku autonomii intelektualnej, mistrzostwa, egalitaryzmu, a meksykańscy studenci wyższe wyniki niż polscy w przypadku autonomii afektywnej i harmonii.

Wcześniejsze badania często wskazywały na słaby związek wartości z poznawczym aspektem dobrostanu (por. Sagiv i Schwartz, 2000; Roccas i in., 2002; Haslam, Whelan i Bastian, 2009). Zostało to potwierdzone w naszych badaniach; tylko pojedyncze wartości wykazały

bezpośredni związek z zadowoleniem z życia; w Polsce zadowolenie koreluje pozytywnie z wartością życzliwości, a negatywnie z wartością hedonizmu. W grupie meksykańskiej zadowolenie z życia jest negatywnie skorelowane z uniwersalizmem. Te wyniki są spójne z innymi badaniami gdzie wykazywano pozytywny związek życzliwości z zadowoleniem z życia (np. Jarden, 2010), a negatywny związek z uniwersalizmem (np. Özdemir, 2014). Natomiast raczej nietypowym wynikiem w grupie studentów z Polski jest negatywne powiązanie hedonizmu z zadowoleniem z życia. W innych bowiem badaniach, jeśli pojawiał się istotny związek preferencji hedonizmu z zadowoleniem, to miał on pozytywny charakter.

Badanie związków preferencji wartości z dobrostanem psychicznym wiąże się z wieloma teoretycznymi komplikacjami. Niewątpliwie, jak dowiodło to wiele badań, wartości pozostają w korelacyjnym związku z dobrostanem, szczególnie z jego afektywnym aspektem. Z drugiej strony uzyskiwane wyniki różnią się od siebie w kwestii, jakie wartości i w jaki sposób wiążą się z dobrostanem. Wynika to z wielu przyczyn. Po pierwsze: na dobrostan psychiczny wpływa nie tylko specyficzna hierarchia wartości jednostki, ale też możliwość realizacji czy obrony wysoko cenionych wartości (na przykład w grupie meksykańskiej uniwersalizm znajduje się wysoko w hierarchii wartości tej grupy, a jednocześnie koreluje negatywnie z zadowoleniem z życia). Po drugie: dobrostan jest uzależniony od tego czy indywidualny system wartości jest zgodny z rozpowszechnionym w otoczeniu społecznym. Przykładem na to, że te same wartości w różny sposób wpływają na dobrostan jest wynik badań Sagiv i Schwartz (2000), gdzie okazało się, że ta sama wartość (władza) istotnie pozytywnie koreluje z satysfakcją w grupie studentów z kierunku zarządzania w biznesie a istotnie negatywnie w grupie studentów psychologii. Po trzecie: istnieją różne moderatory związku wartości z dobrostanem; takie jak różnice kulturowe, wskaźniki rozwoju społecznego (HDI), zamożność – badania wykazują, że poziom społeczno-ekonomicznego rozwoju kraju moderuje związek wartości z SWB (np. Sorteix i Lönnqvist, 2014). Po czwarte, korelacje między tymi zmiennymi mogą być mediowane przez różne czynniki (mogą być różne mechanizmy związku wartości z satysfakcją z życia). Na przykład, związek ten może być mediowany przez niektóre cechy osobowości Wielkiej Piątki (Haslam, Whelan i Bastian, 2009). Stąd trudno rozstrzygnąć, które czynniki decydowały o (ogólnie słabym) związku niektórych wartości z zadowoleniem z życia w dwóch badanych krajach.

Na zakończenie trzeba podkreślić, że do ograniczeń przeprowadzonych badań należy to, że dotyczyły jedynie prób studenckich. Jednak zdaniem Schwartz studentci stanowią elitę danego kraju a dotyczące ich wyniki są dobrym wskaźnikiem procesów kulturowych. Niewątpliwie grupę meksykańską można zaliczyć do elity; badani studiuje w prywatnym Uniwersytecie, gdzie wysokie koszty studiowania sprawiają, że dostęp mają przede wszystkim studenci z uprzywilejowanych sfer społecznych.

Stąd zrozumiała jest tendencja do uznawania wartości związanych z indywidualizmem. Niestety nie posiadam danych pozwalających opisać różnice między badanymi nacjami w zakresie statusu materialnego i pochodzenia społecznego. Dodajmy jeszcze, że z jednej strony zaletą tych badań jest to, że dane były uzyskiwane bezpośrednio; nie tylko od polskich ale i od meksykańskich studentów. Z drugiej strony wskaźnik rzetelności Alfa-Cronbacha nie zawsze był zadowalający (dla niektórych wartości poniżej .70). Pomimo tego uzyskana struktura wartości indywidualnych potwierdza założenia teorii Schwartza, a przypadku grupy polskiej wiernie replikuje wyniki wcześniejszych badań.

LITERATURA

- Arciniega, L.M., González, L. (2008). *Assessing the convergent validity of the four dimensions of the Resistance to Change Scale and the four higher-order values of Schwartz*. Poster presented at the 11th biannual conference of the Society for the Study of Work and Organizational Values. Singapore.
- Blázquez, F.P., Hernández, C.Y.G., Calvillo, M.A.M. (2015). Psychometric Properties of Diener's Scale of Satisfaction with Life (SWLS) in a Mexican Population. *Advances en Psicología Latinoamericana*, 33, 223-323.
- Boski, P. (2009). *Kulturowe ramy zachowań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cieciuch, J. (2010). Nadzieja jako moderator związku poczucia koherencji z preferencjami wartości. *Kwartalnik Naukowy*, 2, 25-38.
- Cieciuch, J. (2013). *Kształtowanie się struktury i hierarchii wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*. Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri.
- Cieciuch, J., Zaleski, Z. (2011). Polska adaptacja Portretowego Kwestionariusza Wartości Shaloma Schwartza. *Czasopismo Psychologiczne*, 17, 2, 251-262.
- Diener, E., Emmons, R., Larsen, R., Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- Diener, E., Suh, E.M. (red). (2000). *Culture syndromes and subjective well-being*. Cambridge: The MID Press.
- Haslam, N., Whelan, J., Bastian, B. (2009). Big Five traits mediate associations between values and subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 46, 40-42.
- Inglehart, R., Oyserman, D. (2004). Individualism, autonomy and self-expression: the human development syndrome. W: H. Vinken, J. Soeters, P. Ester (red.), *Comparing cultures, dimensions of culture in a comparative perspective* (s. 74-96). Leiden: Brill
- Jarden, A. (2010). *Relationships between personal values, and depressed mood and subjective well-being*. Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy at the University of Canterbury. Christchurch.
- Juczyński, Z. (2001). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Özdemir, A. (2014). The relationship between value domains and subjective well-being of employees: Evidence from Turkey. *International Journal of Human Resource Studies*, 4. Pobrane z: <http://www.macrothink.org/journal/index.php/ijhrs/article/viewFile/6384/6153>
- Pilch, I. (2012). Wartości podstawowe a preferencje ideologiczne i decyzje wyborcze w wyborach do Sejmu 201. *Preferencje Polityczne*, 2, 127-144.
- Przepiórka, A., Szcześniak, M., Verhelst, T., Straffi, E. (2014). System wartości a różne drogi do szczęścia. Porównawcze badania kolumbijsko-polskie. *Psychologia Społeczna*, 30, 323-337.
- Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S.H., Knafo, A. (2002). The Big Five personality factors and personal values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 789-801.
- Różycka-Tran, J., Żemotel-Piotrowska, M., Khang Ha, T.T. (2013). Wartości osobiste i kulturowe w ujęciu Shaloma Schwartza w kulturze polskiej i wietnamskiej. *Psychologia Społeczna*, 27, 396-407.
- Sagiv, L., Schwartz, S.H. (2000). Value priorities and subjective well-being: direct relations and congruity effects. *European Journal of Social Psychology*, 30, 177-198.
- Schwartz, S.H. (2004). Mapping and interpreting cultural differences around the world. W: H. Vinken, J. Soeters, P. Ester (red.), *Comparing cultures, dimensions of culture in a comparative perspective* (s. 43-73). Leiden, The Netherlands: Brill.
- Schwartz, S.H. (2006). Basic human values: theory, measurement, and applications. *Revue Française de Sociologie*, 47, 929-968.
- Schwartz, S.H. (1996). Value priorities and behavior. W: C. Seligman, J. Olson, P. Zanna (red.), *The psychology of values: The Ontario Symposium* (s. 1-24). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Schwartz, S.H. (2008). *Cultural value orientations: Nature & implications of national differences*. Moscow: University Economic Press.
- Sorteix, F.M., Lönnqvist, J.-E. (2014). Personal value priorities and life satisfaction: The role of socio-economic development across Europa. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45, 282-299.
- Zarzycka, B., Dawidowicz, M., Koziątek, E. (2007). Typy samoświadomości a preferencja wartości. W: P. Francuz, W. Otrębski (red.), *Studia z Psychologii w KUL* (Tom 14, s. 25-38). Lublin: Wyd. KUL.